

Gravlunden – et kulturelt lappeteppe?

Af Cora Alexa Døving

Forsker ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Oslo

”Bør gravlunden bli et kulturelt lappeteppe?” Spørsmålet ble stilt under *Norsk forening for kirkegårdskultur* sine fagdager titulert som ”Gravplassen i vårt multikulturelle samfunn”. I motsetning til integreringpolitiske tiltak ellers i Norge, har Gravferdsetaten åpnet for en multikulturalistisk politikk. Stadig flere tros- og livssynsminoriteter får innvilget egne områder på de offentlige gravlundene. Sist ute var Det hedenske trossamfunnet Bifrost som nylig fikk eget gravfelt på Voksen kirkegård i Oslo. Tror du på norrøne guder kan du altså gravlegges i en skipsformet minnelund spesielt designet for ditt trossamfunn. Muslimer, bahaier, rom folket, jøder og medlemmer av Frelsesarmeen har også egne gravfelt – og flere trossamfunn vurderer å søke. I denne artikkelen trekkes det noen paralleller mellom Gravferdsetatens praksis og den generelt negative holdningen det norske samfunnet har til multikulturalisme – det vil si særrettigheter basert på kultur eller religion. Artikkelen empiriske eksempel ser på sammenhengen mellom endringer av gravlundens estetikk og en multikulturalistisk gravferdspolitikk.

Multikulturalisme

Argumentene for å anskaffe egne områder på de offentlige gravlundene er knyttet til en religiøs identitet og en praksis som skiller seg fra den norske luthersk-evangeliske tilhørighet. Den katolske kirke i Norge kan brukes som eksempel. Kirken har foreløpig ikke en egen gravlund eller et eget katolsk felt på de offentlige områdene, men flere representanter for Den katolske kirke har ifølge en ny rapport et uttalt ønske om et slikt felt.¹ Ønske baserer seg nettopp på bevaring av særegen praksis: Minneritualer med bønn og lystenning for de døde

samt vigsling av jorda vil være langt mer gjennomførbart dersom gravene kunne ligge samlet. En innvilgning av en særegen tilretteleggelse for Den katolske Kirkes medlemmer vil kunne begrunnes med det offentliges ansvar for å tilrettelegge en kulturell/religiøs praksis, og er derfor et eksempel på multikulturalisme.

Multikulturalisme er en strategi, en handlingsrespons, i forhold til det flerkulturelle samfunn. Det vil si at et flerkulturelt samfunn ikke kan beskrives som multikulturalistisk før det er satt i gang en eller annen form for politikk for å ivareta mangfoldet. Denne politikken handler i stor grad om retten til å bevare kulturell særegenhet. Av den grunn er multikulturalisme knyttet direkte til et spørsmål om rettigheter, det vil si minoritetenes rettigheter til å bevare deler av sin kulturelle tradisjon, for eksempel gravferdstradisjoner (andre eksemplet på en multikulturalistisk politikk kan være rett til bruk av religiøse kleskoder, morsmålsundervisning, økonomisk støtte til livssynsminoriteter osv).

Multikulturalisme er ofte kritisert i integreringsdebattene. Kritikere hevder at man gjennom anerkjennelse av ulikhet vil skape varige strukturer av minoritetsdannelse. Multikulturalisme kritiseres altså for å være en politisk strategi som fryser fast kulturelle grenser og som dermed gjør det flerkulturelle samfunnet til et stammesamfunn. Ved å gi spesifikke rettigheter fryser man fast de kulturelle særegenhetene rettighetene gis på grunnlag av, og man står i fare for å spikre fast grenser for fellesskap basert på noen kriterier som muligens gjelder for en gruppe på et bestemt tidspunkt, eller kun for eliten i gruppen.

Forsvarere av multikulturalismen hevder derimot at særtiltak for minoritetsgrupper virker integrerende og ikke segregerende. Den canadiske filosofen Will Kymlicka er en av dem som hevder at rettigheter til minoritetsgrupper åpner de offentlige institusjonene slik at de virker inkluderende og dermed integrasjonsfremmende. Multikulturalismens utfordring ligger i stor grad i å bevare en aksept for forskjellighet uten å dyrke forskjelligheten: Å skape et åpent samfunn der aspekter ved kulturelle forskjeller kan bevares uten at dette går på bekostning av interkulturell praksis, synes å være multikulturalismens mål.

Norsk integreringspolitikk har flere referanser til multikulturalisme, men fører i praksis i liten grad en slik multikultura-

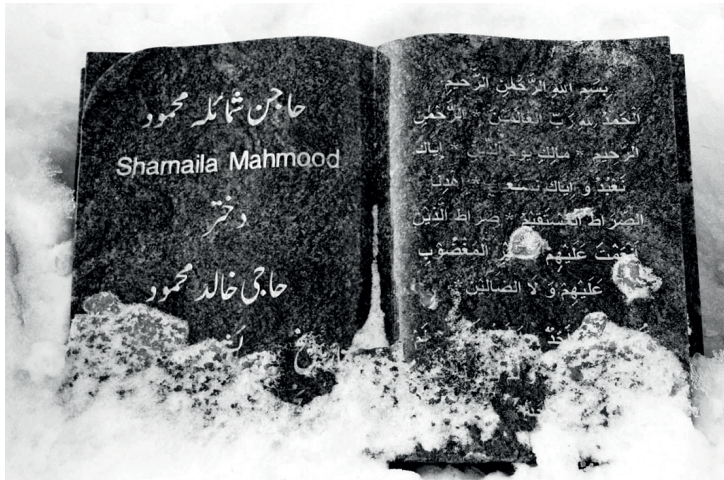
listisk rettighetspolitikk. Stortingsmeldingen nr. 49 *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse* fra 2003-2004 tar for eksempel en tydelig avstand fra den rettighetsorienterte multikulturalismen, det vil si bevaring av mangfold nedfelt i praksis. Stortingsmeldingen tar avstand fra bruk av gruppebaserte rettigheter med referanse til kulturforskjeller. "Kulturforskjeller" bør med andre ord finne sted i privatsfæren.

Det er imidlertid unntak, og et av dem er gravlundene som i hvert fall til en viss grad har ført hva man kan kalle en multikulturalistisk strategi. Et eksempel er etableringen av det muslimske feltet på Høybråthen kirkegård.

Homogenisering av estetikk – endringene av muslimske graver som eksempel

Det muslimske gravfeltet er et resultat av et samarbeid mellom representanter for muslimske organisasjoner (Islamsk Råd Norge) og Gravferdsetaten. Imamene definerte hva som ifølge sharia (islamsk lov) utgjør en islamsk gravplass mens direktøren for Gravferdsetaten avgjorde hva som kunne eller ikke kunne innvilges med referanse til norsk juridisk norm. Det religiøse kravet om utgravning av graven i retning Mekka, rituell vask ved gravlunden og ønske om et bygg til bønn ble for eksempel innvilget mens det religiøst begrunnede ønske om gravlegging uten kiste ikke ble det med referanse til norsk lov om bruk av kiste.

I utarbeidelsesfasen ble også det estetiske uttrykket diskutert. Inntil etableringen av et eget muslimsk gravområde i 2002 ble Oslos muslimer gravlagt på avsatte felt ved et av byens offentlige gravlunder. Bortsett fra utgravning i retning Mekka inneholdt ikke dette feltet noen fasiliteter knyttet til islamske krav til rett gravferd. Her fantes ingen avgrensninger i form av avstand, hekker eller gjerder til de kristne gravene, ingen vaskemuligheter (arbeiderne på gravlunden hakket hull i isen i en bekk i nærheten der de troende kunne vaske seg) eller bygg til å gjennomføre *janaza* under (begravelsesbønnen). Men her fantes det heller ingen regler definert av et samlet organ for muslimer. Det vil si at de enkelte gravene gjenspeilet tradisjoner i de ulike land de avdøde muslimene hadde røtter i: Bilder, små murkanter rundt gravene, blomster i plastikk og svært forskjellige gravstøtter var resultatet. Flere av gravene hadde også en heving over bakken (vanlig i Pakistan) som de ansatte ved gravlunden fant problematisk i forhold til vedlike-

Opphøyning av graver i Punjab

holdsarbeid (som gressklipping). Murkanter, opphøyning av graver eller mye pynt ble av representanten fra Islamsk Råd Norge raskt definert som tradisjon og følgelig noe som ikke var en nødvendig del av en islamsk gravlund.

Gravlunden fikk ikke bare nye fasiliteter, men også rutiner som muliggjorde begravelser innen 24 timer etter dødsfall. Etableringen av den nye muslimske gravlunden er et eksempel på en multikulturalistisk politikk. Her brukes en kategorisering av islam som referanse: Fremfor å etablere en gravlund helt i tråd med norsk tradisjon (assimilasjon) eller en gravlund åpen for alle individuelle kulturelle uttrykk, ble sharia referansen Gravferdsetaten kunne forholde seg til. Alle muslimers ulike gravferdstradisjoner ble dermed essensialisert i forhold til et lovforankret. Det er med andre ord lett å se at en multikulturell integrasjonsprosess kan fryse fast kulturelle eller religiøse mønstre (her en tradisjonell islamsk gravferdspraksis) som ikke representerer alle muslimer i Norge. Like fullt; når det institusjonelle Norge skal vise kulturforståelse gjennom endring av sine tilbud (her gravferd), må man nødvendigvis finne en referanse for hva man skal endre noe til. I dette tilfellet var det en overnasjonal kilde (sharia og europeiske fatwaråd) som ble det Gravferdsetaten kunne bruke som referanse og legitimeringsgrunnlag i arbeidet for integrasjon av nye landsmenn på sine kommunale kirkegårder. Med lovbeestet islam som utgangspunkt blir kulturelle forskjeller på det islamske feltet visket ut, samtidig som skillet mellom det islamske feltet og det kristne området av gravlunden blir tydeligere. Etableringen av en muslimsk gravlund handler om integrering i Norge.

Det er imidlertid interessant at en økt integrering – i form av særrettigheter som muslim – i dette tilfellet innebærer en tydeligere segregering.

Et nærmere blikk på de to gravområdene, Klemetsrud som vokste frem mer eller mindre tilfeldig og det nye feltet på Høybråten som er resultat av en bevisst multikulturell politikk, viser en utvikling av gravlundsestetikken.

Det muslimske feltet på Klemetsrud har knapt synlige grenser. En smal grusvei skiller de muslimske gravene fra de kristne. Heller ikke gravstøttene skiller seg ved første øyekast fra krik-egårdens øvrige. Mange er små, hjerteformede barnegravstøtter med norsk skrift og norske konvensjonelle formuleringer for sorg over barnets bortgang (for eksempel: Vår solstråle, Veslejenta vår). Blant de nyere gravstøttene er det flere med skrift på arabisk eller urdu, og noen har vers fra Koranen. En av støttene har form av en Koran, og tittelen *Hajj* står foran avdødes navn.² Et islamsk symbolspråk på støttene er generelt tydeligere på de nyere gravene.

Det mest iøynefallende skillet mellom det muslimske feltet og resten av kirkegården gjelder pynting av gravene. Noen av de

muslimske gravene har som tidligere nevnt et lavt gjerde som markerer hele graven, eller de har en jordopphøyning. Bruk av plastikkblomster og leketøy på gravene skiller dem også fra de kristne gravene.

Estetikken på de første muslimske gravområdene er resultat av praksis uten et strengt regelverk. Feltet på Klemetsrud kan sammenlignes med flere av de gravlundene jeg besøkte i England.

T.h.: Gravlunden i Manchester utgjør også et felt uten markerte grenser. Gravene er imidlertid godt synlige med opphøyninger i individuelle fasonger og er svært fargerikt dekorert.

I motsetning til Klemetsrud, har det nye feltet på Høybråteni Oslo tydelige grenser. Det er plantet en hekk som skal markere området som atskilt fra resten av gravlunden, og som vist har gravlunden både et eget bygg for bønn og vaskefasiliteter. Med referanse til islamske normer for gravens enkelhet, er det også etablert forskrifter for dekorasjon av gravene. Feltet på Høybråten kan sammenlignes med de private islamske gravlundene i England, eid og drevet av muslimske institusjoner.

T.v.: Et bilde fra en gravlund i Walthamstow, en bydel i London der svært mange pakistanere bor.

Sammenlignet med gravfeltet i Manchester er denne gravlunden dominert av strenge regler for estetikk, med lite pynt. Da gravlunden ble dannet etablerte moskeene regler for hvordan den skulle se ut og hvordan den skulle drives. Islamske normative kilder ble brukt som referanse, og her fant man grunnlag for å forby overdreven pynt.

Selve graven er også gravet ut etter form fra islamsk rettspraksis. Gravlunden i Walthamstow er et godt eksempel på hvordan en gravplass der overensstemmelse med en islamsk praksis og symbolikk har rang frem for ulike etniske eller nasjonale tradisjoner. Et eksempel kan være gravene for dødfødte som fortsatt finnes i Manchester og på Klemetsrud. Slike graver blir ikke mulige på Høybråten og er det heller ikke på den private muslimske gravlunden i London; nettopp med referanse til islamsk rettspraksis som til tross for hva som er vanlig i mange muslimske samfunn, ikke beordrer gravlegging av dødfødte. Men de nye gravplassene blir også mer fleksible i forhold til rettigheter i møte med norske arbeidstider. I Walthamstow kan man begravnes syv dager i uka, og når som helst på dagen.

De to nyeste gravlundene, Høybråten i Norge og Walthamston i London vitner om at kollektive rettigheter gitt i forbindelse med gravferd, fører til tydeligere identifikasjon som "de andre", altså en tydeligere segregering. Samtidig fører rettigheter til å etablere "sitt eget" til økt lojalitet overfor staten og storsamfunnet som har gitt rettighetene.

Det nye gravfeltet i Oslo vitner om en ressursbruk som skal

stå i samsvar med våre nye landsmenns tradisjoner, for å sitere direktøren i Gravferdsetaten. Gravlunden i Walthamstow ble solgt av kommunen for ett pund – en symbolsk sum – til seks pakistansk-dominerte moskeer.

Både gravlunden i Walthamstow og Høybråten er dermed et resultat av en økt grad av integrasjon og økte rettigheter for muslimer i et nytt land. Samtidig vitner begge gravfeltene om en tydeligere segregering enn de første gravlundene: Feltene er tydelig avgrenset som et muslimsk sted og ligger, både gjennom symbolbruk og rent fysisk, lengre bort fra de kristne områdene enn de tidligere (og mer tilfeldige) etablerte gravområdene.

Gjennom segregering blir gravplassen tydelig definert som et sted med en religiøs identitet: En fysisk avgrensning fra profane områder, klare islamske anretninger og rom for rituell praksis på stedet vil fjerne tvetydigheten som ved første øyekast dominerer feltet på Klemetsrud.

Prosessen "fra Klemetsrud til Høybråten" kan derfor sies som en fortelling om på samme tid økt integrasjon, økt segregering og en økt sakralisering av gravsteder i Norge.

Med referanse til spørsmålet om gravlunden bør bli et kulturelt lappeteppe, viser eksemplene snarere en overgang fra et kaotisk til et ordnet lappeteppe.

Gravferdsetatens valg om å innvilge særrområder for tros- og livssynssamfunn kan sies som et pragmatisk tiltak i møte med et mangfold som uansett ville sette sitt preg på gravlunden.

Litteratur

Døving, C: A: (2005): *Norsk –pakistanske begravelsesritualer – en migrasjonsstudie*, phd avhandling, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo

Kymlicka, W. (1998): *Finding Our Way. Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*, Toronto: Oxford University Press.

Plesner og Døving (red) (2009): *"Livsfaseriter som religions- og livssynspolitisk utfordring"*. Rapport for Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn.

Noter

- 1 Plesner og Døving (red) (2009): "Livsfaseriter som religions- og livssynspolitisk utfordring" Rapport for Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn.
- 2 Det betyr at avdøde har gjennomført pilegrimsturen til Mekka